

FRIENDSHIP- A PARADIGM OF THE CLASSICAL HUMANISM

Olesea Panciuc

PhD Student, University of Pitești

Abstract: "Nobody can live without friends even if they possess all the goods of the world. Friendship is necessary to happiness."

With regard to friendship, they have written and spoken a lot, they have approached various fields where friendship has a say. From the honest friendship between parents and children, between children in general, between young women or young men, between adults, and so on, we can enumerate various areas where this great virtue is able to show us its real value. The secret of friendship is the secret of all spiritual blessings. While the mutual trust is the first need to make friends, faithfulness it is the main condition for keeping them.

Keywords: friendship, humanism, paradigm, world, happiness.

Paradigma științifică actuală este departe de a ne oferi o imagine comprehensivă asupra omului și universului în care trăiește. În ciuda progreselor uluitoare din domeniul științelor naturii și ingineresti, se pare că înțelegerea lumii care a făcut posibilă conștiința interogatoare este încă departe de a fi elucidată. Dimpotrivă, s-ar părea că tocmai paradigma raționalității tehnice, care a făcut posibilă dezvoltarea civilizației moderne, este cea care împiedică aprofundarea interogației asupra omului. De aceea, cunoașterea omului comportă o dimensiune fenomenologică fundamentală, pe care știința sa trebuie să și-l aproprieze și să-i descopere adevăratele lui calități morale. Termenul „paradigmă” își are originea în cuvântul grecesc „paradeigma”, „παράδειγμα”, care înseamnă „exemplu”, „model”. În filozofia lui Platon „paradigma” desemnează „un prototip al lumii sensibile”, lumea care se poate înălța la nivelul celei supra-sensibile doar prin fenomenul de participare asumativă a Ideilor, Idei dintre care cele mai de preț ar fi Binele, Adevărul, Frumosul și Dreptatea, Binele fiind Ideea-regină. Mult mai târziu, meditația filozofică va conferi valențe noi termenului de paradigmă și le va aprofunda pe cele anterioare. Astfel, în perimetrul filozofiei științei, paradigma devine, prin dezvoltările analitice ale gânditorului epistemolog Thomas Kuhn, un mod global de privire a fenomenelor, o perspectivă de ansamblu, un set, o grupare selectivă de concepte și idei, o arie de operare în care se poate desfășura un anumit tip de cercetare. Pe de altă parte, termenul „umanism” își are originea în cuvântul german „humanismus” și în cel francez „humanisme”. El venea să desemneze, în zorii ieșirii din Evul Mediu, marea perspectivă a reînnoirii viziunii asupra omului, plecându-se de la redescoperirea modelului uman antic prin Renașterea italiană. Astfel, ființa umană devenea o creație divină excepțională ce merită omagierea deplină în artă și știință, cele două fiind recunoscute drept elemente cheie în progresul uman, în saltul umanității menită triumfului întru transcendență și nu resemnării scolastice în fața evidențelor păcatului primordial exacerbat de teologia medievală în

detrimentul relației filiale cu Divinitatea. Această celebrare a ființei umane va fi transpusă în practică de Renașterea italiană și de perspectiva teologică protestantă, dezvoltându-se ulterior spre viziunile, uneori excesive, ale Iluminismului și spre cultul anacronic al Supra omului nietzscheean. Termenul umanism și-a păstrat, totuși, dincolo de utilizările sale forțate, menirea de a indica „concepția și atitudinea ce investește încrederea și deplina prețuire în valoarea ființei umane”. Ori, alăturarea celor doi termeni, paradigmă și umanism, în contextul prieteniei, nu este una întâmplătoare. Ea este menită să semnaleze posibilitatea de existență a unui câmp comun pentru multiplele preocupări din domeniul științelor umaniste.

Cu privire la prietenie, s-a scris, s-a vorbit mult, s-au atins variate domenii în care prietenia își poate spune cuvântul. De la sincera prietenie dintre copil și părinte, între copii în general, între tineri sau tinere, între adulți unul față de celălalt, și așa putem înșira diferite domenii în care această minunată virtute își poate spune cuvântul. Secretul prieteniei este secretul tuturor binecuvântărilor spirituale. În timp ce încrederea reciprocă este prima necesitate pentru a-ți crea prieteni, credincioșia este condiția principală pentru păstrarea lor.

Valoarea prieteniei se găsește în ocaziile de servire pe care le oferă, și neglijând aceste ocazii, n-avem de așteptat decât că ni se va lua acest dar. Prietenii noastre ar trebui să fie reflexul prieteniei noastre cu Dumnezeu! Este firesc și de neînlăturat ca în mod deosebit tinerii să fie prieteni. Acestea sunt legături tainice ce leagă sufletul laolaltă, astfel că inima unei persoane răspunde unei alte persoane: „*Nimeni nu poate trăi fără prieteni chiar dacă stăpânește toate bunurile lumii. Prietenia este necesară fericirii*”. Sunt cuvinte și reflexii ale marelui Aristotel. Un alt mare cugetător amintea? „*Cât respect și câte elogii merită prietenia!*”.

În timp ce pentru Aristotel prietenia este în fond o virtute, sau cel puțin este inseparabilă de virtute, pentru Cicero ea este legătura tainică ce se realizează între oamenii cu aceleași virtuți: „*vorbesc cu tine ca și cum aș vorbi cu mine însumi*”. Și cum nimeni nu poate să-și conceapă viața fără de prieteni, chiar dacă ar fi să posede toate celelalte bunuri la un loc, nevoia de comunicare rezidă din faptul că omul este o ființă socială. Ori φιλία constituie în gândirea antică o temă privilegiată, fiind concepută ca un bine indispensabil al vieții, inseparabil de virtute, condiție sine qua non a fericirii. Sensul general al conceptului de φιλία poate defini orice sentiment de afecțiune, de atașament față de alții, fie că este vorba de prietenia propriu-zisă, fie de dragoste, de bunăvoință, simpatie, binefacere, filantropie etc. Așa cum afirma Tricot, ea reprezintă în esență altruismul, sociabilitatea, *legătura socială* prin excelență, ce menține unitatea între indivizi nu numai în relațiile particulare, ci și ca membri ai unei cetăți spirituale, a unei asociații morale. Astfel că, începând, ca de obicei, cu tratarea dialectică a opiniilor curente și a teoriilor emise de predecesori, Aristotel în „*Etica nicomahică*”, va examina succesiv diversele tipuri de prietenie, tocmai pentru a ajunge la delimitarea propriei concepții despre veritabila prietenie, prietenia perfectă (τελεία φιλία), posibilă numai între oamenii virtuoși, circumscriind în sfera strict umană, ceea ce Platon transpusesse pe plan metafizic.¹ Și cum pe tineri îi ajută prietenia să se ferească de greșeli, bătrânilor le oferă îngrijire și compensație pentru actele pe care slăbiciunea îi împiedică să le mai îndeplinească, iar pe cei aflați în floarea vârstei îi stimulează la acte nobile, tot așa „*când doi oameni merg împreună*”² sunt capabili de gândire și de acțiune. Pe de altă parte, prietenia

¹ W. JAEGER, *Aristoteles*, English translation, Oxford, 1938, p. 254-257. A se vedea și Fr. DIRLEMEIER, *Philos und Philia im vorhellenistischen Griechentum*, Diss, Munchen, 1931; A.-J. VOELKE, *Les rapports avec autrui dans la philosophie grecque d'Aristotele à Panétius*, Paris, 1961, p. 36-63, 180-181. M. HAMBURGER, *Morals and Law. The Growth of Aristotle's Legal Theory*, New Haven, 1951, Part III, *On Friendship*, 111 – 151 etc.

² HOMER, *Iliada*, X, 224.

inerentă dintre părinți și copii este un instinct natural, fiindcă natura umană însăși are în sine acest sentiment reciproc și, de aceea ea este o virtute internă a ființei umane animată de dragostea față de oameni (τούς φιλανθρώπους), un termen compus ce exprimă ideea de „umanitate”. Tot prietenie pare să fie și ceea ce menține unitatea între oameni, fiindcă această concepție aristotelică despre raportul egal dintre concordie și prietenie trebuie văzută ca drept țintă de înlăturare a nedreptăților dintre oameni: „*Dealtfel, când oamenii sunt prieteni între ei, nici nu mai e nevoie de justiție, în timp ce de prietenie au nevoie chiar și atunci când sunt drepti; căci expresia cea mai înaltă a dreptății este în ochii tuturor ceva de natura prieteniei.*”³. Conceperea aceasta a prieteniei ca „relație utilitară” aparține teoriei sofiste, elaborată probabil de Protagoras, de care Socrate, la rândul lui, se servise pentru a sublinia „utilitatea” tuturor valorilor morale.⁴ Epitetul καλός, pe care Aristotel îl aplică constant virtuților, marchează apartenența prieteniei la domeniul valorilor morale: „*prietenia este un sentiment nu numai necesar, ci și nobil.*”⁵. Iar toți oamenii care sunt capabili de virtute, sunt capabili și de prietenie. Ea este numită uneori *afinitate* („*asemănător spre asemănător trage*”)⁶, *sursă necunoscută a muncii olarului*,⁷ în care „*contrariile se atrag*” și se completează una pe cealaltă din faptul că „*din disonanțe rezultă cea mai frumoasă armonie*”.⁸ Cu alte cuvinte, „*asemănătorul tinde către asemănător*”⁹. În același timp, Socrate este cel care circumscrie problema prieteniei în veritabilul ei domeniu, cel al moralității, în timp ce la Aristotel plusul și minusul prieteniei acordă credit unui indiciu neconcludent. Și cum pentru Platon și școala sa de etică, prietenia constituie „*o singură specie*”, toate formele ei ordonându-se într-o ierarhie ce urcă, din treaptă în treaptă, spre un prim obiect al prieteniei, care este Binele în sine, Aristotel sugerează aici că, dacă în principiu diferența de treaptă nu constituie o diferență specifică, este posibil totuși, ca în anumite condiții, plusul să constituie o specie, minusul alta, astfel încât între pluralitatea speciilor de prietenie și faptul că φιλία este susceptibilă de trepte diferite, nu există, în fond, incompatibilitate. Acesta va recunoaște trei „*specii*” (εἶδος) de prietenie corespunzătoare unor noțiuni și definiții diferite, între care va stabili totuși o ierarhie, prima fiind prietenia perfectă, celelalte două doar aproximații ale acesteia. Și dacă se admite că nu orice poate fi iubit, ci numai ceea ce este susceptibil de iubire, adică binele, plăcutul și utilul, se poate admite și faptul că omul virtuos este și prietenos, este cel la care binele aparent și binele real coincid, fiindcă ceea ce este util generează un bine sau o plăcere, în funcție de ceea ce urmărește omul în viață. Pe de altă parte, Aristotel, afirma că „*fiecare iubește nu ceea ce realmente este un bine pentru el, ci ceea ce i se pare ca atare un bun pentru el însuși.*”¹⁰. Astfel că, în concepția aristotelică trei sunt rațiunile ce stau la baza prieteniei: binele, plăcutul și utilul. Însă atașamentul de lucrurile inanimate nu-l putem desemna prin termenul de prietenie, pentru că nu este posibil ca ele să răspundă omului cu același sentiment și nici omul să le dorească binele (ar fi absurd!), ceea ce denotă faptul că prietenia, atât în concepția lui Aristotel, cât și în cea a lui Platon are două trăsături esențiale: *dezinteresul* și *reciprocitatea*. În același timp, *bunăvoința* doar a unuia dintre oameni, fără reciprocitate, nu este de ajuns prieteniei, fiindcă prietenia presupune o

³ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 185.

⁴ A se vedea PLATON, *Lysis*, 201 c-d.

⁵ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 185.

⁶ HOMER, *Odiseea*, XVII, 218; PLATON, *Lysis*, 214: „*Pe cei asemănători un zeu îi împinge mereu unul spre celălalt*”, al cărui echivalent românesc este expresia proverbială: „*Cine se aseamănă, se adună*”.

⁷ Este o aluzie la HESIOD, *Munci și zile*, 25, reluată de Aristotel de foarte multe ori în *Etica nicomahică*.

⁸ ORIGENES, *Contra Celsum*, VI, 42.

⁹ PLATON, *Opere*, II, București, 1976, p. 182-186.

¹⁰ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 186.

bunăvoință reciprocă: „Dar pe cei ce doresc astfel binele cuiva fără ca celălalt să le răspundă cu același sentiment îi numim – nu prieteni – ci oameni binevoitori [...] Prietenia presupune deci o bunăvoință reciprocă, fiecare dorind binele celuilalt, bunăvoință ce nu trebuie să rămână ignorată de nici unul dintre cei doi.”¹¹ Aceasta ar fi o primă schiță a paradigmei prieteniei umanismului clasic, în care Aristotel își asumă, cu rigoare, două teorii diferite ale școlii platoniciene, una punând accentul pe caracterul dezinteresat al prieteniei, și alta pe fuziunea sentimentelor. Această definiție va fi îmbogățită și nuanțată de-alungul acestei perioade, conducându-ne la ideea că prietenia este totala comuniune a spiritelor într-o viață de intimitate. Ori, sursele prieteniei (binele, plăcutul și utilul) ne oferă și premisele celor trei „specii de prietenie”: *prietenia bazată pe virtute, prietenia bazată de plăcere și prietenia bazată pe interes*:

Cei ce se bucură de un atașament reciproc își doresc binele unul altuia din punctul de vedere ce le determină atașamentul. Astfel, cei al căror atașament reciproc își are sursa în utilitate nu se iubesc unul pe altul pentru ei înșiși, ci în virtutea avantajului ce-i poate reveni fiecăruia din partea celuilalt. La fel stau lucrurile și în prietenile bazate pe plăcere: nu pentru calitățile lor intrinsece sunt îndrăgiți oamenii de spirit, ci pentru plăcerea pe care o procură celor ce-i îndrăgesc. Prin urmare, când prietenia se bazează pe interes, ne iubim prietenii pentru propriul nostru bine, iar când se bazează pe plăcere îi iubim pentru propria noastră plăcere. În ambele cazuri, prietenul nu este iubit pentru ceea ce reprezintă el în esența sa, ci în măsura în care ne este util sau plăcut.¹²

Or, în concepția aristotelică „*a iubi prietenul*” pentru ceea ce reprezintă în sine, pentru valoarea lui morală, este caracteristica prieteniei ideale, din care va face un criteriu în aprecierea tuturor „speciilor” de prietenie. În consecință, numai o astfel de prietenie este durabilă și nu se va destrăma ușor, pe când o prietenie bazată pe interes sau plăcere va înceta de îndată ce interesul a dispărut: „*prietenia bazată pe interes trădează spiritele mercantile*”.¹³ Or, utilitatea nu este ceva durabil, și nici hedonismul, care variază de la o persoană la alta, în funcție de împrejurări, ceea ce ne conduce la ideea conform căreia omul binevoitor se ghidează numai după rațiunea prieteniei, care apare și dispare după propriul său interes. De altfel, prietenia dintre tineri, la prima vedere, pare să-și aibă sursa în plăcere, pentru că trăind sub dominația pasiunii, ei urmăresc înainte de toate plăcerea prezentă și personală, chiar egoistă am putea spune și, de aceea, și prietenii lor, pe cât de repede se înfiripă, pe atât de repede se și destramă, fiindcă scopul lor este plăcerea, care va trece o dată și cu prietenia: „*tinerii iubesc și încetează să iubească cu aceeași repeziciune, schimbându-și sentimentele de mai multe ori pe zi*.”¹⁴ Însă prietenia bazată pe virtute dintre oamenii cu noblețe spirituală, ale căror afinități izvorăsc din virtute este cea care vizează binele comun (αγαθοί), exprimând superioritatea.¹⁵ Astfel că a fost pusă în lumină evoluția de la „*obiectul prim al prieteniei*” (πρώτον φίλον) al lui Platon la concepția aristotelică despre „*prietenia perfectă*” (τελεία φίλια). Dacă la Platon toate treptele prieteniei și iubirii sunt ordonate într-o ierarhie al cărui punct suprem este Binele în sine, deci o realitate transcendentă¹⁶, la Aristotel vocabularul platonian acoperă alte semnificații: „*prietenul prim*” (πρωτον φίλον) și „*prietenia primă*”

¹¹ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 186-187.

¹² ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 187.

¹³ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 194. A se vedea și maximă schopenhauriană: *Oamenii își schimbă simpatia și purtarea cu aceeași ușureală cu care li se schimbă interesul*” (Arthur SCHOPENHAUER).

¹⁴ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 187.

¹⁵ W. JAEGER, *Aristoteles*, English translation, Oxford, 1938, p. 254-257.

¹⁶ A se vedea interpretarea la *Lysis* a lui Constantin NOICA, în Platon, *Opere*, II, București, 1976, p. 166-212.

(πρώτη φιλία), căreia îi sunt subordonate toate celelalte prietenii. Cu alte cuvinte prietenul-om nu mai este iubit pentru Binele în sine, ci pentru el însuși, el este acum prietenul originar, „obiectul prim al prieteniei”. Cu alte cuvinte, a iubi pe cineva pentru virtutea sa înseamnă a-l iubi pentru el însuși, iar această prietenie bazată pe iubire sinceră și devotată durează atâta timp cât virtuțile ce o înconjoară durează și se dezvoltă în timp: „oamenii cu noblețe spirituală sunt nobili în sens absolut și în același timp utili și plăcuți unii altora.”¹⁷. Asemenea prietenii sunt rare, ele necesită timp și deprinderi comune („oamenii nu se pot cunoaște unii pe alții înainte de a fi consumat împreună măsura de sare”) demne de încredere și iubire reciprocă. De altfel, plăcerea și utilitatea coexistă numai în prietenia bazată pe virtute, în care legătura dintre ele ține de esență, ducând la identificarea lor cu binele. Pe de altă parte, prietenia ca dispoziție habituală (ἔξις) aduce cu sine reciprocitatea serviciilor, pe care nu le condiționează, dar dacă absența lor devine cronică, ea poate provoca uitarea prieteniei însăși, de unde și dictonul „tăcerea a pus capăt atâtor prietenii.”¹⁸. În fond, nimic nu caracterizează mai bine prietenia decât viața în comun a oamenilor care se agreează reciproc și au gusturi comune, așa cum sunt legăturile camaraderesti.¹⁹ Iar dacă „atașamentul” (φίλησις) pare un sentiment (πάθος), prietenia (φιλία) devine un „habitus” (ἔξις), o alegere deliberată, care presupune o dispoziție habituală. De aceea, prietenul devine un bine pentru cel căruia îi este prieten, în timp ce prietenia însăși înseamnă egalitate, ca în gândirea pythagoreică.²⁰ Iar la omul care are un caracter mai dificil și este nedispus socializării, prietenia lipsește cu desăvârșire. Or, o prietenie perfectă, desăvârșită (τέλειον) reprezintă în gândirea aristotelică „o stare maximă”, ce nu poate fi depășită. Și cât despre oamenii favorizați de soartă, ei n-au nevoie de prieteni utili, dar de prieteni agreabili, da, pentru că ceea ce doresc ei este să-și petreacă viața în compania cuiva: „oamenii aflați la putere au două categorii distincte de prieteni: unii care le sunt utili, alții agreabili.”²¹. Și, totuși, cei de pe urmă, conchide Aristotel, nu caută nici prieteni a căror persoană să îmbine plăcutul cu virtutea, nici prietenii utili în vederea unor acțiuni nobile, ci oameni de spirit care să-i amuze și oameni abili în a le executa ordinele. Această prietenie disproporționată social nu va rezista, fiindcă lipsește iubirea ca virtute esențială a prieteniei. În această situație conștiința celui care iubește prietenia, nu va accepta serviciile bonome ale spiritului prieteniei din interes, care este incompatibilă cu virtuozitatea ființei sale. De altfel, prietenia desăvârșită bazată pe virtute este singura prietenie veritabilă și de durată.

De altfel, Aristotel abordează această temă a prieteniei și ca un principiu de diviziune, care conduce la distingerea a șase tipuri de prietenie, care pot fi omogene sau heterogene. De exemplu, prietenia părinților față de copii nu este același lucru cu prietenia unui superior față de un subaltern, sau a soțului față de soție, căci virtutea și funcția fiecăruia dintre ei sunt diferite și diferite sunt și motivele și sentimentele lor: „căci doar atunci când afecțiunea este proporțională cu meritul, se ajunge la un fel de egalitate”²², egalitate considerată proprie prieteniei. Motivul acestei diferențe, subliniat de filosoful antic, rezidă în aceea că prietenia este o asociație spirituală de virtuți ce sunt cultivate în măsură inegală de persoanele aflate într-un raport de prietenie, și mai ales de rang sau merit inegal. Iată deci că dificultatea ar consta mai mult în plan teoretic, fiindcă diferența de rang social nu ar trebui să îndepărteze

¹⁷ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 189.

¹⁸ Citat dintr-un poet necunoscut.

¹⁹ A se vedea J.P.A. EERNSTMAN, *Oikeios, hétairos, épitédeias, philos*, Gottingen, 1932.

²⁰ A se vedea G. GLOTZ, *La solidarité de la famille dans le droit criminel en Grèce*, Paris, 1904, p. 143.

²¹ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 194.

²² ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 196.

prietenii sincere și devotate, fiindcă aceasta în sine ființează „binele prietenului” de ordin moral. În același timp, aspirația spre onoare (φιλοτιμία), dorința de considerație din partea altcuiva va face ca majoritatea oamenilor să-și dorească mai mult să fie iubiți decât să iubească, de unde și toleranța lor față de lingușire: „căci lingușitorul este un prieten care, situat pe o poziție inferioară, sau cel puțin simulând acest lucru, iubește mai mult decât este iubit.”²³. De asemenea, Aristotel compară nevoia de onoare a valorii personale, care este izvorâtă din slăbiciune și nesiguranță la cei ce aleargă după o onoare deșartă și nu după valoarea unei conștiințe a grandorii sufletești. Iar pentru faptul că a fi iubit este în sine un motiv de bucurie, care valorează mai mult decât a te bucura de stimă, prietenia însumează bucuria și iubirea jertfelnică. Pe de altă parte, iubirea prietenului mai valoros pe măsura meritelor acestuia, dar de o condiție socială inferioară compensează prin intensitatea afecțiunii celuilalt. Această prietenie este constantă, fiindcă transferul de virtuți înseamnă prietenie. În schimb, oamenii vicioși, instabili în virtute, nu vor aprecia niciodată roadele unei prietenii sincere și ziditoare; ei își găsesc plăcerea în viciu și nu în virtutea prieteniei.

Conceptul de κοινωμία ca expresie a solidarității umane, se aplică la orice asociație sau grup social, chiar și cu un caracter temporar sau accidental, de la familie la societate, de la cetatea spirituală a sentimentelor la virtuțile ce o înobilează prin interese și scopuri comune, care caracterizează prietenia bazată pe un Bine comun: „E natural deci, ca o dată cu prietenia, să sporească și spiritul de dreptate, pentru că ele rezidă în aceleași persoane și extinderea lor este egală.”²⁴. De asemenea, prietenia unui rege față de supușii săi rezidă din aceea că el le dorește și le face binele, se îngrijește de prosperitatea supușilor, ca „un păstor de popoare”, cum era numit de Homer Agamemnon. De aici se deduce faptul că această prietenie se bazează pe respect, fiind proporțională cu meritul celui mai bun. În schimb, în regimurile tiranice prietenia și justiția ocupă un loc neînsemnat. Un loc aparte îl ocupă însă prietenia bazată pe legături de rudenie și cea dintre camarazi, care la rândul lor sunt bazate pe un fel de convenție. Acest acord pe care se bazează asemenea prietenii, stabilite în vederea unui interes comun, le dă un caracter artificial, spre deosebire de comunitățile naturale, ce ocupă un loc aparte, constituite din legături de rudenie sau de camaraderie, diferită față de cea dintre părinți și copii: „afecțiunea părinților față de copii o depășește pe cea a copiilor față de părinți și prin durată, căci părinții își iubesc copii încă din clipa în care se nasc, pe când copiii încep să-și iubească părinții abia după ce s-a scurs un timp, când capătă conștiință sau cel puțin sensibilitate.”²⁵. Cu alte cuvinte părinții își iubesc copiii ca pe ei înșiși, iar copiii își iubesc părinții ca sursă a propriei existențe. La fel este și în cazul fraților care se iubesc unii pe alții pentru că s-au născut din aceiași părinți, fiind „de același sânge” sau „din aceeași viță”. La prietenia lor contribuie și faptul că au fost crescuți împreună și vârsta apropiată, căci „cei de aceeași vârstă se simt atrași de cei de aceeași vârstă” și „obiceiurile comune nasc camaraderia.”²⁶. De aceea, prietenia dintre frați, în concepția lui Aristotel este asemănătoare cu cea dintre camarazi, fiindcă între ei se leagă cam aceleași legături sufletești, chiar dacă nu sunt de ordin familial. De asemenea, prietenia dintre părinți și copii se bazează și pe o anumită serie de convenții de binefacere, hrană și educație. În schimb prietenia dintre soț și soție este un sentiment natural, fiindcă omul din fire este înclinat spre viața familială, chiar mai mult decât în viața socială. Prietenia aceasta virtuoaasă dintre soți implică un raport de

²³ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 197.

²⁴ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 199.

²⁵ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a VIII-a, p. 205.

²⁶ Proverb citat de Platon în *Phaidros*, 240, c.

colaborare, de diferențiere a atribuțiilor și este întemeiată pe virtutea iubirii și pe o conduită dreaptă și demnă de urmat.

Într-o altă ordine de idei, nemulțumirile și reproșurile apar numai atunci când prietenia este bazată pe un interes anume, în timp ce virtuțile sunt anihilate de egoismul dus până la extreme. În schimb, prietenia desăvârșită este aceea care aduce liniște, încredere, echilibru în mod natural, și nu din vreo obligație sau din vreun interes anume, căci nimeni nu se supără pe cel care-l iubește și-i face binele cu delicatețe sufletească. Iar în ceea ce privește prietenia bazată pe un interes moral, ea nu se bazează pe clauze determinate, ci este fie vorba de un dar, fie de orice altceva oferit, ce trădează un ton amical, dar sub care se află o intenție egoistă, un împrumut sufletesc. Iar dacă aceste prietenii se manifestă și dintr-un raport de forță și superioritate, se vor destrăma. Astfel, nu se mai poate vorbi de prietenie, ci de un serviciu onorific. Or, în prietenii bazate pe virtute, neînțelegerile sunt inexistente, iar drept măsură servește alegerea deliberată a celui ce face binele.

Pe de altă parte, în toate prietenii eterogene, oamenii vizează pe rând, fie plăcerea, fie interesul. De pildă, în forma ei politică (*κοινωνία*), cizmarul, la fel ca țesătorul, primește în schimbul încălțăminteii sau țesăturii sale recompensa proporțională cu meritul său – moneda. La fel se întâmplă și în prietenia erotică dintre un bărbat matur, care se plânge că iubirii sale pasionate nu i se răspunde la fel de către o adolescentă, chiar și atunci când întâmplarea face să nu aibă nimic de iubit. Ele presupun o pasiune ce poate duce până la un punct culminant afecțiunea inclusă de prietenie, pasiune exclusivistă prin natura sa, o dorință de intimitate sensibilă, definită întotdeauna prin simțul văzului: imaginea frumuseții este sursa iubirii, în timp ce plăcerea urmărită de îndrăgostit este prin excelență bucuria unei contemplări aproape estetice a acestei imagini. Se poate afirma astfel că prietenia erotică este prin excelență o prietenie a contrariilor, îndrăgostitul oferind atenții și avantaje în schimbul plăcerii: „Asemenea lucruri se întâmplă când primul iubește urmărind plăcerea, celălalt interesul, și când nici unul, nici altul nu găsește în legătura lor avantajul urmărit.”²⁷ Iar când scopurile nu sunt atinse, prietenia se destramă, fiindcă cei doi prieteni nu se iubeau pentru ei înșiși, ci pentru avantajele pe care le puteau găsi unul la celălalt. Or, spre deosebire de aceasta, prietenia bazată pe afinități de caracter rezistă în timp. De altfel, în anumite cazuri, unii prieteni preferă să aplice „*adagiul*”, chiar dacă acest lucru nu se impune, tocmai pentru a i se oferi omului răsplata cuvenită.²⁸ Iar în cazul în care serviciul adus nu face parte vreunei convenții, acesta este dezinteresat și întotdeauna va fi scutit de reproșuri, indiferent de finalitatea lui, în timp ce recompensa trebuie să aibă ca măsură alegerea deliberată a celui de a face binele fundamentat pe virtute: „*valoarea acestei învățături nu poate fi evaluată material și nu există nici onoare care s-o poată echivala, dar fără îndoială că este suficient, ca și față de zei sau părinți, să ne arătăm recunoștința după posibilități.*”²⁹ Burnet (403-404) face observația că Aristotel omite în mod deliberat o latură a realității, valoarea unui produs rezultând și din costul producerii lui.

Punând problema competenței, care, în anumite cazuri trebuie să fie preferată virtuții, Aristotel evită „*eroarea moralistului îngust, ce acordă totul omului virtuos, fie el și incompetent*” (Gauthier), făcând distincția între planurile diferite. De aici se poate deduce faptul că nu trebuie acordat totul uneia și aceleiași persoane și că trebuie să se dea întâietate

²⁷ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a IX-a, p. 212.

²⁸ A se vedea HESIOD, *Munci și zile*, p. 370 în care se exprimă ideea conform căreia omul trebuie să-și primească onorariul pentru munca depusă, chiar dacă îi este prieten sau doar binevoitor.

²⁹ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a IX-a, p. 213.

obligației de a răspunde unei binefaceri în loc de a „face plăcere unui camarad” prin prezența noastră. De asemenea, în concepția aristotelică, înțaietatea serviciilor oferite trebuie să fie, indiferent de situație, întotdeauna părinții, pentru că „*pasiunile și acțiunile morale comportă doar gradul de determinare corespunzător celui al obiectelor lor.*”³⁰. Se poate constata însă că respectul acordat părinților este diferit față de cel acordat camarazilor: tatălui i se cuvine respectul demn de un tată; mamei i se cuvine respectul demn unei mame, bătrânului respectul cuvenit vârstei, oferindu-i locul de onoare la masă, față de camarazi o purtare francă, iar celorlalți tot ceea ce li se cuvine drept, după virtutea și utilitatea lor. Aceste reguli de conduită prietenească sunt menționate adeseori în cultura grecească, făcând obiectul singurei prietenii veritabile, în opoziție cu cele bazate pe interes sau plăcere. O asemenea prietenie vizează cunoașterea caracterului persoanei, iar dacă acest lucru nu se întâmplă, fără îndoială că există multă înșelăciune: „*Fără îndoială, când cineva se înșală, imaginându-și că este iubit pentru calitățile sale morale, deși celălalt nu face nimic care i-ar alimenta această convingere, el nu trebuie să se acuze decât pe sine; dacă însă a fost indus în eroare de prefecătoria celuilalt, e drept să se plângă de cel ce l-a amăgit, mai mult chiar decât un falsificator de monede, cu atât mai mult cu cât în acest caz fraudă atinge ceva mult mai de preț.*”³¹. Pe de altă parte, dacă omul pe care l-am acceptat ca prieten, în baza unor virtuți, devine vicios, mai poate fi iubit? În acest az, Aristotel menționează faptul că eroarea aparține mai degrabă celui ce s-a înșelat, considerând virtuos un om care, în realitate, nu era, din moment ce a fost posibil să se schimbe. Or, adevărata virtute este stabilă și, tocmai pentru a nu fi confundată cu aparențele ei, alegerea unui prieten virtuos necesită prudență și timp, condiții pentru verificarea caracterului său.

BIBLIOGRAPHY

- Aristotel, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012
 Gauthier, R. A., *La morale d'Aristote*, Presses Universitaires de France, 1958
 Hamburger, M., *Morals and Law. The Growth of Aristotel's Legal Theory*, New Haven, 1951
 Homer, *Iliada*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1955
 Homer, *Odiseea*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956
 Jaeger, W., *Aristoteles*, English translation, Oxford, 1938
 Platon, *Opere*, II, București, 1976.

³⁰ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a IX-a, p. 215.

³¹ ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, Colecția Filosofie, a editurii Antet, 2012, Cartea a IX-a, p. 217.